

ภาคผนวก ข

นิทานในครุโณวาท

ว่าด้วยนิทานเป็นการเล่นสนุก แลเป็นคติสดับสติปัญญา

ยังมีพวกหาปลาอยู่สคน, ซอกันแหลมหนึ่ง, ชุมกมากหนึ่ง, สองมือปามหนึ่ง, หูกางหนึ่ง เป็นสคนด้วยกัน เทียวทอดแหคัดซอนหากินอยู่ประเทศบ้านนอก มาวันหนึ่งพวกสคนไปเทียวหาปลาในลำแม่น้ำ, เหนรวงฝั่งบนต้นไทร, เงาหยั่งลงไปในน้ำ, โดยความที่โง่ของตัว, สำคัญว่ารวงฝั่งนั้นอยู่ใต้น้ำ เจ้าก้นแหลมจึงใช้ให้เจ้าหูกางลงดำเอารวงฝั่งนั้นมา เจ้าหูกางลงไปใต้น้ำไปเทียวดำรวงฝั่งนั้น, ก็มีได้เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย, จนตัวเข้าไปได้รากไทรตาย ครั้นเพื่อนที่อยู่บนเรือนนั้นคอยอยู่เห็นหูกางหายไประจิดคิดว่าเจ้าหูกางไปกินฝั่งเสียแต่ผู้เดียว, จึงพากันลงไปตามจับตัวเจ้าหูกาง, ครั้นตามลงไปจึงภพศพเจ้าหูกาง, ซึ่งซัดอยู่ใต้รากไทร, จึงพากันฉุดลากเอาศพนั้นขึ้นมาวางไปบนเรือ, จึงพากันเข้าทบทศพนัน, ด้วยความโกรธว่าไปกินรวงฝั่งเสียแต่ผู้เดียว, ไม่เอามาสู่เราบ้าง, ครั้นทบทเสร็จแล้วก็เอาศพใส่เรือนั้นไป, ครั้นศพนั้นเน่า คนทั้งปวงที่ภพเขาก็พากันเกลียดชังกันว่าไปทั่วทุกลำ, ครั้นเจ้าก้นแหลมได้ยินเขาว่าดังนั้น, จึงถามเขาว่าถ้าเหมือนเน่าดังนี้, เปนฤาตายเข้าไม่รู้เลย ชาวเรือทั้งปวงจึงว่าเอาไปทิ้งเสียเถิดไม่ต้องการที่จะเอาไปเลยคนก็ตายแล้ว, เจ้าก้นแหลมได้ฟังดังนั้น, จึงชวนพวกเพื่อนหามาเอาศพนั้นทิ้งนาเสีย, ก็ชวนกันเทียวหาปลาต่อไป ครั้นเวลาเย็นไปจอดเรือหุงข้าวที่นาวัดแห่งหนึ่ง, ครั้นเจ้าสามมือปามผายลมออกมาก็เหม็นไปทั่วลำเรือ, เจ้าก้นแหลมจึงว่ากับเจ้าชุมกมากว่า, อ้ายสองคนตายแล้ว, เราจะไล่เสียดีกว่า ๆ จะเอาไว้, เจ้าชุมกมากว่าให้ไล่เสียดี, ถอนอยู่สักครู่หนึ่ง, เจ้าก้นแหลมกับเจ้าชุมกมากก็ผายลมออกมาบ้าง เจ้าก้นแหลมจึงว่าเราต่างคนต่างตายแล้ว, ควรที่ต่างคนต่างจะไปตามกำลังของตัว, ถอนเจ้าก้นแหลมว่าดังนั้นแล้ว, ก็ขึ้นจากเรือไปถึงวัดแห่งหนึ่ง, จึงขึ้นไปนอนขวางอยู่บนตพานที่จะข้ามไปป่าช้า, ครั้นเวลาเย็นพระในวัดจะไปปลงพระกรรมฐานที่ป่าช้า, จะข้ามตพานไปก็มิได้, จึงปลุกเจ้าก้นแหลมเจ้าก้นแหลมก็ไม่ลุก ด้วยสำคัญว่าตัวตาย พระนั้นเห็นปลุกไม่ลุกขึ้นจึงโกรธ, เอาไม้ท้าวตลงทหลังเจ้าก้นแหลม ๆ เหลือทนจึงคิดว่า, ไม้ท้าวของพระนั้นชุกคนได้เป็นแท้, เมื่ออ้ายหูกางตายนั้น, เราพากันตีทุบเท่าไรก็ไม่ลุกเลย, เราถูกไม้ท้าวพระทีเดียวก็ลุกได้, เจ้าก้นแหลมคิดดังนั้นแล้ว, จึงเข้าไปอ่อนนวยทมิท้าวแก่พระ ๆ นั้นก็ยอมให้, จึงรับไม้ท้าวนั้นถือเคียวไปตามทาง,

ไปพบบ้านแห่งหนึ่งลูกสาวเขาตาย ครั้นเจ้านั้นแหลมเคียวไปพบเข้า, จึงถามชาวบ้านว่าเปนอนไรกัน จึงพากันร้องไห้อยู่ดังนี้ ชาวบ้านจึงบอกว่าลูกเขาตายเขาจึงได้ร้องไห้ เจ้านั้นแหลมจึงว่าข้าจะรับอาชารับให้เป็น ท่านจงไปบอกแก่พ่อแม่เด็กที่ตายนั้นเถิด เพื่อนบ้านได้ฟังดังนั้นก็ดีใจ, จึงไปบอกกับพ่อแม่ของเด็กที่ตายนั้นว่า, มีชายผู้หนึ่งเคียวทางมาบอกกับเราว่า, จะรับศพลูกท่านให้เป็นขันตั้งแก่พ่อแม่ของเด็กนั้นก็ยอม เจ้านั้นแหลมจึงเข้าไปยกศพเด็กออกจากโลง, ก็เอาไม้สนตั้งศพให้เป็นขันตั้งแก่ ศพนั้นก็มิได้เป็น, เจ้านั้นแหลมจึงหนีขึ้นไปบนซ้อ, ครั้นเวลาค่ำพ่อแม่ของเด็กจึงเข้าไปดูลูกของตัวก็มิได้พบ, ครั้นแลดูเห็นแผลยับไปทั้งตัว, จึงเที่ยวแสหาเจ้านั้นแหลมก็มิได้พบ, ครั้นแลไปบนซ้อเห็นเจ้านั้นแหลมขึ้นไปนั่งอยู่, จึงขึ้นไปดูลากตัวลงมา, เอาไม้ท่อนนั้นโยนตีเจ้านั้นแหลมเป็นอันมาก, จึงว่ากับเจ้านั้นแหลมว่าทำเนียมลูกเขาตายดังนี้, ควรจะมาช่วยเราร้องไห้ร้องห่มจึงจะถูก, ครั้นโยนตีเสร็จแล้วเจ้านั้นแหลมจึงออกจากบ้านของเด็กนั้นไป, ครั้นไปพบบ้านแห่งหนึ่ง, กำลังงานเจ้าบ่าวเจ้าสาวชด้น้ำกันอยู่, เจ้านั้นแหลมไปพบเข้าจึงชักผ้าขาวมาของตัวคลุมหัวเข้าไปร้องไห้อยู่, เขาจึงไล่ทุบตีลงมาจากเรือน, เขาจึงพูดว่าควรจะมาเล่นเป็นการสนุกสนานด้วยกันจึงจะถูก. ไม่ควรที่จะมาร้องไห้, ถ้าที่หลังไปเที่ยวทอนอกถ้าเห็นเขาทำการจึงช่วยกันโห่ร้องจะได้เป็นมงคลเขาว่าเท่านั้นแล้วเขาก็ไล่ออกจากบ้าน ครั้นเคียวมาเห็นเขากำลังต่อนกเขาอยู่ในป่า, ครั้นตัวเคียวเข้าไปใกล้, จึงแก้ผ้ากระพือไล่นกจนนกหนีไปจากต้นไม้จนสิ้น ผู้ที่ไปต่อนกนั้นเขาก็โกรธ, เขาจึงว่าควรที่จะช่วยกันต้อนมอม, หนีอย่าทำอย่างนี้ต่อไป, ครั้นเขาวาดังนั้นแล้วเจ้านั้นแหลมจึงเคียวไปจากที่เขาต่อนกเขานั้นเคียวไปตามทาง, ครั้นเห็นผู้หญิงกับผู้ชายเขย็นพูดกันอยู่, ตัวจึงค่อยต้อนมอมอยู่ข้างหลัง ครั้นเขาเหลียวมาเห็นเข้าเขาก็โกรธ, เขาจึงไล่ทุบเอาแล้วเขาจึงว่า, ไม่ควรที่จะมาแอบฟังเขาพูดกันนั้นไม่ควร, ถ้าเห็นคนอื่นมาแอบฟังควรที่จะชักชวนห้ามปรามให้ไปเสียทางอื่น, จะมาขัดคอเขาอย่างนี้ไม่ดี, ครั้นเขาวาดังนั้นแล้ว เจ้านั้นแหลมก็ลาไป, จึงไปพบช่างชกกันอยู่ในป่า เจ้านั้นแหลมจึงเข้าไปก่นกลางห้ามช่างว่าอย่าชกกันเลย, ช่างเห็นคนเข้าขวางดังนั้นก็เกิดโมโห, จึงแทงเจ้านั้นแหลมตาย, เพราะด้วยฤทธิ์โง่ของเจ้านั้นแหลมตนเอง

.....

ยังมีเศรษฐีคนหนึ่งมักพอใจเป็นคนพาล, จนเพื่อนบ้านกลัวไปทั่วทุกคน, ยังมีผู้เคียวทางคนหนึ่ง, เคียวมาถึงบ้านเศรษฐีนั้น, ถือเป็นเวลาพลบค่ำ, ครั้นจะเคียวต่อไปก็ไม่มีที่อาไศรย. จึงเข้าไปในบ้านเศรษฐีหวังจะขออาไศรย ชายนั้นจึงเคียวเข้าไปในบ้านเศรษฐี, เวลานั้นเป็นเวลาเศรษฐีกินข้าว, ครั้นชายผู้นั้นเคียวเข้าไปพบเศรษฐีกำลังนั่งกินข้าวอยู่ ชายนั้นจึงนั่งลงไหว้. บอกว่าจะ

ขออาไศรยสักคืนหนึ่ง, เวลาเช้าจึงจะไปต่อไปอีก เสรีจึงว่า, เรากินข้าวอยู่ไม่ควรจะมาว่าอาไศรย, เรารู้อยู่ตัวเองเป็นคนโง่ไม่มีอะไรจะกิน, เองแกล้งมาสุดกลั่นกับข้าของเรา. เสรีว่าดังนั้นแล้ว, ก็ให้บ่าวไพร่ของตัวจับชายผู้นั้นไว้, แล้วจึงทำเรื่องราวไปฟ้องแก่ตระลาการ ๆ จึงตัดสินให้เอากระจกมาวางลง แล้วให้เอาเงินมาวางลงสิบสองบาท, แล้วจึงว่ากับเสรีว่า, ท่านมาฟ้องว่าเขาสุดกลั่นกับข้าของท่านนั้น, เชิญท่านเอาเงินค่าปรับใหม่ในเงากระจกนั้นเถิด

คำเปรียบนี้ใจความว่า, หาที่ชอบที่สุจริตจะได้โดยชอบโดยสุจริต, ถ้าหาโดยไม่ชอบถึงจะได้ก็โดยไม่สุจริต, เหมือนตระลาการตัดสินให้เสรีเอาเงินค่าปรับใหม่ในเงากระจกนั้น

ยังมีมดงามตัวหนึ่งเดินมา, ครั้นเหินบ่อน้ำก็อยากจะกินน้ำ, จึงเดินลงไปริมบ่อ, กลมพัดมาตอมตัวมดนั้น ๆ ก็ตกลงไปในบ่อน้ำ, ยังมีนกเขาตัวหนึ่ง, จับอยู่บนต้นไม้ริมบ่อนั้น เห็นมดนั้นตกลงไปในบ่อน้ำก็มีความสงสาร, จึงเอปากจิกใบไม้ทิ้งลงไปในบ่อ มดนั้นก็ตายขึ้นบนไม่ได้, หมดพัฒนามดนั้นก็ขึ้นฝั่งได้ อยู่มาวันหนึ่งมีคนเที่ยวยิงนกเดินไปในป่า, คนนั้นเห็นนกเขาจึงยกปืนขึ้นจะยิง มดนั้นครั้นเห็นคนจะยิงนกเขา, จึงคิดถึงคนนกเขาว่า เขาได้ช่วยชีวิตเราไว้ครั้งหนึ่งแล้ว, ครั้นนี้เขาคงจะยิงให้ตายแน่แท้, เราจะต้องช่วยชีวิตเขาไว้ให้รอดจากความตาย, คิดแล้วจึงเข้าไปกัดเอาคนที่ยิง, คนที่ยิงก็ได้รับความเจ็บช้ำไม่ได้, จึงลัดปืนลงเสียจากบ่าก็ลงฆ่ามดนั้นตาย, ครั้นนกเขาแลลงมาเห็นคนก็ตกใจ, จึงบินหนีไปได้,

คำเปรียบนี้ใจความว่า, ทำคุณกับเขาแล้ว, ถึงเขาจะเล็กกว่าก็จริง, เขาก็คงจะสนองคุณได้, เหมือนมดกับนกเขานั้น

นิทานสามเรื่องของท่านขุนศรีทนต์ไชย

ว่าด้วยนิทานเป็นการเล่นสนุก

ยังมีสมภานองค์หนึ่ง, อยู่ในวัดบ้านนอกมานานแต่พระองค์นี้แป้นไม้สัจะบริสุทธิ์ในพระวิไณย, ชาวบ้านในประเทศนั้นไม่มีใครจะชอบ, อยู่มาวันหนึ่งท่านแกล้งมานิมนต์พระสงฆ์ในวัดนั้นห้าองค์ ไปสวดมนต์เย็นในการตักขุบตรชายที่บ้าน, แต่มิได้นิมนต์สมภานองค์นั้นไปไม่สมภานนั้นก็เคืองว่าทำไมมันจึงไม่นิมนต์เราบ้าง, เราจะห้ามลูกวัดของเราเสีย, ไม่ให้ไปกินของมัน ๆ จะได้เสียของ, จะได้สมน้ำหน้าทีมันดูถูกเรา, พอพระที่ไปสวดมนต์นั้นกลับมาวัด, สมภานก็ทำเป็นโกรธ, จึงว่ากับลูกวัดว่า, พวกท่านพากันไปเที่ยวเล่นในบ้าน, ทำไมจึงไม่บอกกับเราผู้เป็นใหญ่ในอารามนี้, ท่านมีความผิดเป็นอันมาก, เราจะให้ชนทรายตั้งแต่เช้าจนเย็นจึงจะพ้นโทษ

พระพวกนั้นจึงพูดขึ้นว่า, เมื่อกระผมจะไปได้ทั่วก็ได้เหิน, กระผมก็ได้รับใช้ได้ทั่วอยู่, ทำไมได้ทั่วเหินผดจึงนั่งเสียเล่า สมภานนั้นก็จนไม่รู้ที่จะว่าประการใดได้, จึงว่าถ้าที่หลังจะไปให้มาบอกแก่เรา, หนะขอรับพระพวกนั้นก็ไปยังกะฎีของตนทุกองค์, ครั้นพระลวักกลับไปแล้ว สมภานก็ยังไม่นอนอยู่พอจนเวลาสามยาม ครั้นหาวนอนจึงเข้าไปในกะฎีกลับไป ครั้นเวลาเช้าพระสงฆ์ทั้งปวงบันดาที่ได้รับนิมนต์ไว้ทั้งห้าองค์, ก็ชวนกันเข้าไปหาสมภานจึงบอกแก่สมภานว่า, จะลาไปบิณฑบาตรแล้วจะแวะไปฉันด้วย สมภานกำลังมัวนอน, ก็หาทันคิดถึงความโกรธไม่, จึงอิงเอาพระที่มаланั้นว่า ไปเถิดพระพวกนั้นก็พากันออกมา, ครั้นสมภานตื่นขึ้นเรียกหาตัวลวักจะขนทราย สิชอยู่ยู่ในที่นั่งบอกว่า, ไปฉันที่บ้านกำนันแสง สมภานจึงเดินลงไปนั่งอยู่ที่ตพาน้ำ, คอยว่าพระพวกนั้น วันนั้นนายจิตไปเที่ยวยิงนก เหนสมภานนั่งอยู่ นายจิตจึงถามว่าเขาไม่ได้นิมนต์ท่านไปฉันด้วยฤา สมภานนั้นจึงบอกว่า, ถึงมันจะนิมนตร์ูปก็ไม่ได้ไป, ถึงจะไปก็ไม่มีฉันของมัน, ถึงจะฉันก็ไม่มาก, ถึงจะฉันมากก็ไม่อิ่ม, ก็อยู่กับท้องของรูปแล้วนายจิตก็ถามา

.....

มีคางคกตัวหนึ่ง, ไม่พอใจเที่ยวหากินสิ่งไรเลย, ครั้นเวลาเช้าก็ไปนั่งอยู่ริมบ่อแห่งหนึ่ง เวลาบ่ายมีคนมาเที่ยวยิงนกในประเทศนั้น, ครั้นมาถึงที่บ่อนั้น, ก็มีได้เหินอะไรเหินแต่่นกยางอยู่ตัวเดียว, เขาก็ยิงเอานกนั้น, ฝ่ายคางคกเห็นได้ทีที่จะหาความ, ก็นำความไปฟ้องแก่ ๗๗ ผู้ว่าราชการในสัตว์ต่างๆ ซึ่งยุบเปิดเตอตั้งไว้นั้น, ว่าเดิมเมื่อบิดาข้าพเจ้าได้สั่งไว้ว่า, ถ้าเราตายไปแล้วจะไปเป็นนกอยู่ที่บ่อนั้น, ข้าพเจ้าจึงได้ติดตามไปรักษาบิดาข้าพเจ้าในที่นั้น, มีผู้ชายผู้หญิงมาข่มเหงบังอาจ, มายังเอาบิดาข้าพเจ้านั้นตาย, ขอท่านได้หาตัวผู้บังอาจข่มเหงข้าพเจ้า, มาพิจารณาให้เหินเท็จแลจริง, ๗๗ จึงสั่งให้หาตัวผู้ไปยิงนกนั้นมา, จึงว่าท่านไปบังอาจยิงบิดานกยางซึ่งเป็นของคางคกเขาจริงฤาไม่ ชายผู้นั้นจึงว่า, เดิมบิดาข้าพเจ้าจะตายนั่น, ได้สั่งไว้ว่าจะไปเกิดเป็นปลาอยู่ในบ่อนั้น, ครั้นบิดาข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้าก็จะได้ชอบอย่างองคฤชทชอวลกลั่น, บอกหนึ่งบิดาข้าพเจ้า, ครั้นอยู่มานกยางตัวนั้นมากินบิดาข้าพเจ้าสารบรักษาถึงแก่ความตาย, ข้าพเจ้าจึงฆ่ามันสนองคุณบิดาข้าพเจ้าเสีย, จะได้ไม่ข่มเหงกันต่อไป

คำเปรียบนี้ใจความก่งเกวียนกำเกวียน, ตัวโก่งเขาเขาก็โก่งตัวเหมือนกัน

นิทานสองเรื่องของท่านขุนศรีทนนไชย

.....

แก่นต่อผู้ใด อุตสาหกรรหารพิทักษ์รักษาตนไม่สุรุ่ยสุร่าย แลไม่เป็นนักร้องเล่นเบี่ยงเบนชั่วแลเสพสุรา
เครื่องเมา มีความหมั่นไม่เกียจคร้านพากเพียรสร้างบุญกุศล ตั้งตนไว้ในสัจสุคติไสยกลยาวัตร
เหมือนดังคิดไว้เมื่อเวลาหลับฝัน ด้วยอำนาจความประพฤติชอบ โดยกุศลคุณวิถิแลอริยารัมภวิบาก
มาอดทน เด็กนั้นแต่น้อยมาคัมชราก็มีไฉยยากแค้น แลจะได้ประสบการณ์ร้ายลำบากเหมือนความฝัน
นั้นนักหามได้ นิทานเรื่องนี้ได้แปลมาจากหนังสือสำหรับหัดอ่านเล่มที่ 4 ของ เอ. เอ็ม. แม คัลลอค
ค.ค. (J.M. M' calloch D.D.) เป็นผู้แต่ง เพราะข้าพเจ้าเห็นเนื้อความเป็นคติ เครื่องเตือนน้ำใจ
ให้บุคคลคิดถึงกาลมาตุ ซึ่งล่วงลับสูญไปเสียเปล่า ๆ ควรจะคิดทำความดี ให้ประโยชน์ของตัว
เจริญขึ้นตามลำดับในอายุถ้าไม่คิดทำความดีแต่เมื่อประณมไวยแล้ว ภายหลังเมื่อล่วงเข้าบั้นจิมไวยก็
คงจะต้องเศร้าเสียใจเหมือนเด็กในนิทานซึ่งแปลมานี้ ถ้าเมื่อนิทานเป็นเรื่องแปลกปลาต น่าพิศวง
ทำเป็นสุภาษิตด้วย จึงได้ส่งมาลงพิมพ์ในวารสารวิเศษ โดยความหวังใจว่าจะเป็นประโยชน์ แก่
ท่านสมาชิกและผู้ซึ่งจะได้สดับบ้างบางไสมย จะควรมิควรประการใดนั้น ขอกรรมสัมปาทิกสภาได้ทรง
พระเมตตาด้วย

กรมหมื่นภูธรเรศธำรงศักดิ์

.....

สนทนนาน

วันหนึ่งมีพระสงฆ์หนุ่ม 4 รูป นั่งสนทนากันอยู่ที่คันทันได้น้ำพระอุโบสถวัดบวรนิเวศน์
ก่อนเวลาพระลงอุโบสถ พอเด็กมาบอกกับพระองค์ 1 ว่า คุณแม่อินกลับมาแล้ว พระองค์นั้นตอบ
ว่า เออ แล้วเด็กก็ไป พระองค์ 1 จึงถามว่าคุณสมบุญจะสึกเมื่อไร กำหนดแล้วถวายัง พระสมบุญ
จึงตอบว่า ยังไม่แน่คอยโยมอินอยู่ พรุ่งนี้จึงจะไปอุปฐากแก่คุณจึ่งจะตกลงได้ ก็คุณละ จะออกวัน
สิบสองค่ำแน่ฤา สึกแล้วจะไปเข้าที่ไหน ทำอะไรบอกกันบ้างสินะ ผมเองนี่ยังล้งเลที่สุดไม่รู้ว่าจะ
ทำอะไร เข้าที่ไหนพระทรรพย์จึงว่าคุณเข้มนะ แกมันไปไหนไม่ได้พื้นศาลาลูกขุนไปได้หรอก ด้วย
แกมันคร่ำเสียทางนั้นแล้ว ผิดนักก็ออกหัวเมืองเท่านั้นแหละ แะแะ แะ ถ้าเป็นยุกรับตรฤาคุณปลัดจึ่ง
ละอย่าลืมนะ ไปคิดไปด้อยเข้าหะละอย่าเรียกค่าเชิงประกันให้มันเหลือเกินไปละ อ้ายตำราเลือก
ประกันของคุณหะผมคร่ำนัก

พระเข้มนจึงตอบว่า คุณก็เหมือนกันละ ไปไหนไม่พ้นหะ อีก 6 วันก็จะแต่งตัวแห่
เสด็จออกไปเหมือนเมื่อก่อนขึ้นนอก ผมต้องขอสัญญาว่าจะเมื่อถูกตีไถ่ถูกเข้าข้างแลเป็นท่งบ้างนะ
ขอรับ คุณหลงอย่างไร้มไปทีเดียวกริมใจที่ได้เปรียบเพื่อน มะรนนก ฮีฮ อัยานะขอรับ เขาว่า
ถ้าใจยังไม่ขาดละ ยังเป็นปราชิกได้นะขอรับ คุณพระครูท่านว่าอย่างนั้น จริงๆ นะพระทรรพย์จึ่ง

ว่า อย่าไปล้อท่านเลย ท่านกริ้วเพราะท่านไม่เหมือนกับเราๆ นิสัยออกไปแล้วยังต้องหา ท่านสักออกไปนอนกิน มันผิดกันจริงๆ คุณเลี้ยงเพื่อนไว้ ถึงมันยากมันจนมันก็ยังเป็นคน ถึงไม่มีทรัพย์ก็ยังมั่งใจ ไม่มีบุญอำนาจก็ยังสามารถจะพ้นไม่ได้จริงๆ นะขอรับ พระเลงจึงว่า พุดอะไรยังนั้น ผมนะเหลาสิดหลอก ว่าแต่คุณอีกจะลืมกัน ทำไมกับผมคนค้าขายมันก็ได้แก่พอกัน มีแต่ผมจะฟังคุณ เป็นถ้อยล่อยความสาละพัต เอาภาเลามาสบถกันเสียต่อหน้าพระก็เอา ยังไงท่านเข็ม คุณสมบุญว่าอย่างไรละ ฮะ เอาแหลละ สบถไม่สบถมันก็เหมือนกัน คนมีใจซื่อถือความสัตย์ด้วยกัน รักกันแล้วมันไม่ต้องสบถดอก (นี่เป็นคำพระสมบุญตอบ แลพุดต่อไปว่า) ที่จริงการที่รักกัน ชอบกัน ช่วยกัน นี่เป็นประโยชน์มากเหมือนด้วยเกลียวเหนียวกว่าด้ายเส้น เรารู้จักเห็นใจกันทั้งนั้น ถ้าสักหาออกไปภายนอกทุกซอกซออย่างไร พอช่วยกันก็ต้องช่วยกันทั้ง 4 คนเราแหละ นะขอรับ ดี ดี เอา เอา พร้อมกันว่า พอถึงเวลาลงโบสถ์พากันเข้าไปสวดในพระอุโบสถ คำพุดที่ได้เล่ามาข้างต้นนี้ ผู้อ่านคงจะเข้าใจได้ว่า พระสงฆ์ทั้ง 4 รูปนี้จะสักพรรษาเดี่ยวพร้อมกัน แลคงเข้าใจได้ว่าพระทรัพย์เป็นคนอยู่ในกรมพระตำรวจพระเข็มเป็นเสมียนความพระเลงเป็นบุตรจีน แต่พระสมบุญนั้นได้ความแต่ว่าอาไศรยแม่นีน แต่ไม่รู้ว่าเป็นคนอะไรอย่างไร เพราะฉะนั้นต้องอธิบายน้อยหนึ่ง พระสมบุญเป็นบุตรคนมีตระกูลแต่ตกยาก ด้วยติดมากับมารดาซึ่งต้องออกมาจากตระกูล แต่พระสมบุญยังเล็ก ๆ อยู่ มาบวชเณรอยู่วัดมารดาตายไปก็เป็นคนสันญาติที่อุปถัมภ์ แต่ญาติฝ่ายบิดานั้นไม่รู้จัก ถ้าเขาทำไม่รู้จัก

แม่นีนเป็นหญิงม่ายมั่งมีมาก เป็นอุบาสิกายู่ในวัด มีความรักความประพฤติแลสติปัญญาของพระสมบุญ จึงรับอุปฐากมาจนได้อุปสมบท แมื่อนั้นมีบุตรสาวคนหนึ่งชื่อแม่จันอายุได้ 16 ปี แมื่อนั้นจึงคิดอ่านในการที่พระสมบุญจะสัก และจะรับไปไว้ที่บ้านความเป็นดังนี้

ส่วนพระสมบุญได้รู้สึกตัว แต่ว่าเขารักเหมือนลูกเหมือนเต้า ใจก็ยังลังเลไม่รู้ว่าจะคิดอย่างไร อยากจะเป็นคนคณวิเสศ มียศ มีทรัพย์ มีชื่อ หสฺตคเเพยงเสมอนาพนองทชนเดียวกัน แต่ทำอย่างไรถึงจะได้เช่นนั้น นั่นแหละเป็นความยากที่หนักหน่วงที่สุดตัวคนเดียวทุนรอนและที่สนับสนุนก็ไม่มี แมื่อนั้นก็เป็น แต่ขอด้วยความกรุณา ซึ่งจะเป็นเหยื่อแก่ความโกรธจะทำลายได้ไม่มีหลักถานอันใด และแมื่อนั้นก็เป้นแต่มีทรัพย์ มีทรัพย์อย่างเดียวไม่มีอื่น ถึงเขาจะรักอย่างไรก็ใครเล่าเป็นอย่างพระสมบุญ จะมุ่งหมายว่าเขาจะทุ่มเทให้สักเพียงใด เพราะอย่างนั้นจึงไม่อยากจะสักด้วยเหตุนั้นแน่แท้ใจว่าถ้าภรรยาพัศตรเป็นทพิงของคนยาก ถึงไม่ทำให้ดีก็ไม่ทำให้เสียหายไม่ذنไม่ชวนชวายเป็นแล้วไม่มีความทุกข์ เป็นที่พิททิตงตัวของผู้นั้นจะตั้งตัวดังนี้ แต่แมื่อนั้นก็มาพุดจากชักชวน

อยากจะให้สักก็ไม่อาจจัด ประการหนึ่งพวกพ้องเพื่อนฝูงเขาก็จะสักร่วมกัน นั้นและ
ความดูตาม ๆ กันมันก็แรงกล้าพาให้สักกับเขาบ้างตามนี้ไสยคนหนุ่ม ๆ ครั้นไปพูดกันเมื่อหัวค่ำ กลับ
มานอนนิ่ง ๆ ที่รำคาญ ด้วยไม่รู้ว่าจะสักออกไปทำไม ใคร ๆ เขามิที่หมายแลทางเดิน แต่ตัวคน
เดียว ไม่มีที่มุ่งหมายแห่งใด ช่องทางที่จะทำนั้นก็มีถมไป แต่ทำอย่างไรถึงจะดี ๆ ยิ่งกว่าทางอื่น
นั้นแลเป็นเครื่องรำคาญใจอย่างยิ่ง ด้วยเป็นสิ่งที่จะได้จะเสียโดยเร็วอยู่แล้วก็นอนตรองอยู่

พระเชษฐาหาพระสมบุญก็ยกเอาบนนำขามากพลุมมาตั้งแล้ว ก็ชวนพูดด้วยความร้อนใจว่า
คุณ ๆ สมบัติฉันความทุกข์นี้ ด้วยเรื่องราวของมันเป็นอย่างไรคุณก็รู้อยู่แล้ว เดียวฉันจะสักออกไป
ไปคนอย่างฉันจะทำอย่างไรอะไรจึงจะดีเป็นที่สุดตัวสับไป พระเชษฐาจึงว่า ฮา คุณถามความที่ง่าย
ใคร ๆ ก็ตอบได้ทุกคน แต่เป็นข้อความที่คุณจะฟังเอาเป็นแน่ไม่ได้สักคน คุณถามไปร้อยคนก็ร้อย
อย่างฉันจะรู้ที่ตกเตือนอย่างไร ถ้าจะตอบให้เป็นประโยชน์จริงแก่คุณ ๆ ก็จะไม่เหมือนกับไม่ตอบ
อีกนะและ เอาเถอะขอรับ เอาเถอะขอรับพระสมบุญเตือนและพูดต่อไป ฉันไม่ว่าคำเดียวถ้าถูก
ถ้าจริงแล้วก็ดีเสียกว่าคุณตอบผมสักสามวันอีก

พระเชษฐาแล้วตอบว่า ถ้าคุณเห็นดังนั้นละผมก็บอกคำเดียวว่า ตามแต่ใจคุณ เท่านั้น
และขอรับ อา พระสมบุญคราวนี้สิ้นแท้สิ้นจริงและกว้างจริงด้วย ผมอยากจะให้แคบเข้าอีกสักหน่อย
ขออีกทีเถอะขอรับ

พระเชษฐาจึงว่า ถ้าอย่างนั้นผมจะกลับคำพูดใหม่ว่าวิชาใด ๆ ย่อมเป็นของดีแท้หลายอย่าง
แต่ความรักของผู้เรียนและผู้ใช่เป็นสำคัญ ถ้ารักจริงเรียนจริงใช้จริง ก็เป็นประโยชน์จริงตามคำ
โบราณว่า ความรู้ ๆ ให้จริงถึงสิ่งเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเถิดคงเกิดผล ความนี้เป็นความจริงแท้
ถ้าคุณปรารถนาดีคงได้คิดผมเห็นอย่างนั้นแลแต่เราก็ยังได้คุยด้วยกันสอนกันยังไม่ได้ เพียรไปด้วยกัน
ก็คงจะได้เห็นหน้ากันต่อไป พระสมบุญว่า เขาเป็นใช้ได้ตามคุณว่า แต่ตัวคุณเองจะรักวิชาสิ่งใด
จะเดินทางไหนละขอรับ พระเชษฐาตอบ อ้าว คำถามของคุณเป็นอย่างอื่นไปละ เติมนักถามถึงตัว
คุณ เดียวถามถึงตัวผม ผิดกันมาก คุณกะผมคนละคนผมก็คนละอย่าง ส่วนผมนะเหนงายคือ
ผมเดินทางเรียนกฎหมายอยู่ คุณก็รู้แล้วผมไม่เห็นว่าจะดีกว่า และผมรักสุดใจจึงจับเรียน
เวลานั้นพอพระทัยกับพระเหลงมาถึงเข้าพร้อมกันเห็นพระเชษฐาพูดจาถ้อยทางปลาตจึงถามว่า พูดอะไร
กันพระเชษฐาก็เล่าให้ฟัง พระทัยก็ขัดคอขึ้นว่า คุณสมบุญอย่าเชื่อย่าเอาอย่างคุณพระเชษฐา นะ ไม่
ได้เรื่องดอก อ้ายวิชากฎหมายนะ สำหรับคนเขาเป็นเขมมอยู่อย่างคุณเขมนั่นนะ บ๊ะ แขนอย่างนั้น

เอามือทุบพนักกระเทือนไปทั้งกฐิ สะ แขนอย่างนี้ไปเรียนกฎหมายละไม่มีใครไปทักละ เรียน
อะไรไม่เรียน ๆ หลอกเขากิน

เรื่องนี้จะยังมีต่อไป

.....

เรื่องพระเบี่ยให้ทานธรรม

ข้าพเจ้าขอแสดงความสนุกน ให้ท่านทั้งปวงฟังเล่นแต่พอเป็นเครื่องพาใจให้ยินดีบ้างเล็กน้อย เมื่อข้าพเจ้ามีอายุได้ 17-18 ปีนั้น ข้าพเจ้าเดินไปฟังเทศน์ที่ศาลาการเปรียญวัดระฆัง ณ วันเดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำ เวลาประมาณยามเสศ เมื่อเดินไปนั้นพบพระเบี่ยที่เป็นผู้ชอบอภัยโทษใคร่กันกับข้าพเจ้า แต่เมื่อพระเบี่ยตอบว่าบวชเมื่อพรรษานี้เอง ข้าพเจ้าจึงถามว่ากุฎิท่านอยู่ที่ไหน ผมอยากจะไปสนทนาคด้วยบ้าง พระเบี่ยตอบว่าวันนี้อายุไปเลย ฉะนั้นจะไปเทศน์ที่ศาลานักก่อน วันอื่นจึงค่อยไป ข้าพเจ้าได้ยินพระเบี่ยบอกดังนั้นก็มีความสงสัย ด้วยทราบความอยู่ว่าท่านอ่านหนังสือไม่มีใครจะคล่อง จึงย้อนถามว่า ท่านบวชเข้าได้เรียนหนังสืออีกฤา ท่านว่าข้อนี้ย่อว่าวิคตมหาชาติว่าได้ทุกกัณฑ์ จะยากอะไรกับเทศน์ธรรมวัตร มาไปฟังกันลองดูเล่นบ้างก็เอา ว่าจะดีชั่วอย่างไรก็คงได้รู้

ข้าพเจ้าจึงรับว่าสาธุแล้ว ข้าพเจ้าก็เดินตามพระนั้นมานั่งฟังเทศน์อยู่ประมาณครูหนึ่ง พะที่ท่านเทศน์อยู่ก่อนนั้นก็นับ พระเบี่ยจึงขึ้นไปบนธรรมาสน์ตั้งนโมบอกศักราชก็พอฟังได้ พอยกบาฬิคาเนินความขงกตตะกุกตะกัก ฟังไม่เข้าใจ ประเดี้ยวแอมประเดี้ยวไป ประเดี้ยวฉนั้นน้ำประเดี้ยวเรียกสัปรุสให้เอาเทียนมาจุดอีก พวกทายกเขาก็จุดให้ ท่านก็ยังตะกุกตะกักอยู่ดังนั้น ไม่คล่องไม่ขัดออกไปได้ เทศน์อยู่นานประมาณ 2 ชั่วโมงจนสัปรุสเบื่อๆ เขาเพทุบายว่าท่านเทศน์มากอยู่แล้วพระคังอยู่หลายองค์ นิมนต์จบเสียทีเกิดพระเบี่ยก็ไม่จบ ยังเทศน์เฉยอยู่ทายกเขาก็ทำอุบายเอาพัดไปพัดให้เทียนดับ พระเบี่ยโกรธว่าอุบะไม่มีอาชาพัดจนเทียนดับ เอาไฟมาจุดใหม่อย่าพัดเลยหนะ เขาก็พากันนั่งเสียไม่จุดแกกึ่งลงจากธรรมาสน์มาจุดเองแล้วบ่นว่า คนนี้เป็นมารจะให้ทานธรรม มันมาแกล้งดับเทียนเสีย

ครั้นจุดแล้วก็ขึ้นไปเทศน์อีกเขาก็รำคาญหนักเข้า เขาก็ดับเทียนเสียอีกแกกึ่งโกรธมาก ขึ้น บอกให้เขาจุดเขาไม่จุด แกกึ่งว่าพวกมารมิใช่สัปรุส ถ้าไม่จุดเทียนให้เรามากแล้ว ตั้งแต่วันนี้ไม่มาเทศน์อีกเราหมายว่าจะชุกให้ฟังด้วยพอสุนุกนๆ ถามาเป็นไปเสียเช่นนี้แล้ว ถ้าไม่จุดให้เราแล้ว

ต้องขัดใจกันตั้งแต่วันนั้นไปไม่เทศน์ให้ฟังอีกต่อไป ขึ้นชื่อว่าพวกที่ฟังเทศน์อยู่นั้นแล้ว ถึงจะใส่บาตร
 กุ๊กก็ไม่รับให้มันสมน้ำหน้ามัน ว่าเท่านั้นก็มันคัมภีร์โคตลงมาจากธรรมาคันร่องเฮ้ยสัปรุศกุจะพันหัว
 มึงให้หมด ว่าแล้วจึงวิ่งไปบนกุฏิเอาคัมภีร์ไว้แล้ว ฉวยได้คันทันแสมสองมือ โคตลงจากบันไดมาร้องทำ
 ให้สัปรุศมาตีกัน พวกสัปรุศเขาก็ไปประตุการเปรียญนั่งเสียบ แกกยงโกธหนักขึ้นเต็นท์อยู่จนเวลา 3
 ยามเศษ อ่อนเต็มทีเขาก็กลับไปเอง

.....

เรื่องขรัวเพชรกับประสกลีแก้ว (แบบที่ 1)

ข้าพเจ้าขอเรียบเรียงความที่ได้ยินมา จากเกาะสมุย อันเป็นเรื่องสนุกนันทนาการเล่นกัน
 ขึ้นค่านับมูลเรียน แจกความแก่ท่านสมาชิกทั้งปวงตามทราบด้วยครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ไปที่เกาะสมุย
 ขึ้นไปนั่งพักอยู่ที่ศาลาวัดตั้งแต่เวลาบ่ายสี่โมง จนห้าโมงเศษ ข้าพเจ้าเห็นชายผู้หนึ่ง ตะพายยาม
 เดินขึ้นไปบนกุฏิท่านเจ้าอธิการ ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นคนชาวบ้านนั้น ข้าพเจ้าจึงเดินตามชายนั้นขึ้นไป
 ด้วยหมายใจว่าจะถามถึงเรื่องภูมิประเทศและการทำมาหากิน แลความประพฤติกิจของชาวเกาะ ชายผู้
 นั้นครั้นขึ้นไปถึงท่านเจ้าอธิการแล้วก็กราบลงสามทีโดยเคารพ ท่านขรัวเพชรเห็น จึงถามว่าเฮยสกลีไช
 วะเองอยู่แค่ไหนเองซ้อหรือ ขอรับหม่อมฉานซ้อสิแก้วมาแต่คอน หมายมาแลขาดแคกิน ครั้นจะ
 ไปก็เหน็ดเหนื่อย หมายมาหวังอาไศรยนอนแค่กุฏิท่านสักคืนยังได้ฤๅฉาน ด้ายสกลหาพรไมกลาใหญ่
 โน นอนตะนอนเท่าใดก็ได้ มิได้หม่อมฉานว่าแค่นี้เสียสางมันหาม่ายดา หาม่ายดาขึงกูพาพรูขอ
 รับก็มันหามาเอาไก่อสุกนึ่งไปรับประทานบ้างดา ก็มันไม่มาเอาไปกินใครจะเอาไปส่งมัน มิได้หม่อม
 ฉานว่ามันหาคูไม่ดา ดูกูไม่ดุกูหาได้คลำหัวมันแล เจ้าสิแก้วได้ยินสมภารพูดดังนั้น แล้วนึกโกรธ
 จึงกลับย้อนถามไปว่า ขอได้เท่าใดโปรดหม่อมฉานมีความสงสัยว่า คนแก่เกิดมานี่ตายแล้วไป
 เป็นเรย ฮือ สกแล้วก็เป็นผีแล้วตายจากผีละซ้อหรือ ตายจากผีก็เป็นสาง ครั้นตายจากสางก็เป็นแม่
 นางโง่ ประสกลีถามก็เข้าว่า ตายจากแม่นางโง่ละเป็นใด สมภารเห็นประสกลีถามกระชั้นคำก็เขี้ยว
 ขึ้นมา ประสกลียังไม่รู้ตัวกลับถามกระชั้นเข้าอีก ว่าเป็นอะไรแน่เจ้าคุณ เจ้าอธิการโกรธมากจึงบอก
 ว่า ครั้นตายจากแม่นางโง่ก็เป็นไม้เท้า ประสกลียังขึ้นถามต่อไปว่า ตายจากไม้เท้าเป็นใด สมภาร
 โกรธมากขึ้น จึงเอาไม้เท้ามาแล้วบอกว่าเป็นตีหัวมึง แต่เวลาทันทันหาสุเจ๊บไม่ด้วยสมภารแก่มากระ
 สกก็เกล้งทำเป็นลืม แกกตลงทักนอกสองทีประสกลีร้อง โอย.....ตายแล้วสมภารเห็นว่าประสกลีร้อง
 นึกก็นึกเวทนา จึงถามสกเจ๊บมาก หาไม้เจ๊บคนเดียว สมภารถามว่าเจ๊บที่ไหนประสกลีเอามือคลำกัน